

अध्याय एक

अध्ययनपत्र परिचय

१.१ अध्ययनशीर्षक

प्रस्तुत अध्ययनपत्रको शीर्षक प्यूठान जिल्लाको बरौला गा.वि.स.मा प्रचलित लोकगीतको अध्ययन रहेको छ ।

१.२ अध्ययनकार्यको प्रयोजन

प्रस्तुत अध्ययनपत्र त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्कायअन्तर्गत नेपाली विषयको स्नातकोत्तर तह दोस्रोवर्षको दसौं पत्रको आंशिक प्रयोजनको लागि तयार पारिएको हो।

१.३ विषय परिचय

लोकगीत लोकजीवनको रागात्मक स्वतःस्फूर्त लयात्मक अभिव्यक्ति हो । यसमा लोकजीवनका दुःख-सुख, आँसु-हाँसो, आशा-निराशाका साथै लोकको चालचलन , विधि-व्यवहार , आस्था र मान्यताहरूको चित्रण हुन्छ । लोकको संस्कृति यसैमा हुने हुनाले यो रागात्मक हुन्छ । मानव-हृदयमा रहेको प्रेम, करुणा, आशा-निराशा, हर्ष, पीडा आदिको अभिव्यक्ति लोकगीतमा हुन्छ । लोकगीतहरू स्वतःस्फूर्त अभिव्यक्ति हुन् । यस्ता गीतहरू चिन्तन मननका उपज नभई लोकमानसका स्वाभाविक लयात्मक अभिव्यक्ति हुन् । लोकगीत लोकमनोरञ्जनका साथै नीति शिक्षा, व्यावहारिक शिक्षा प्रदान गर्ने उद्देश्यले मौखिक परम्परामा एक पुस्तादेखि अर्को पुस्तामा हस्तान्तरित हुँदै हुर्केको विधा हो ।

दुर्गम पहाडी जिल्ला प्यूठानको उनन्पचास गा.वि.स. मध्ये पूर्वी क्षेत्रमा अवस्थित प्राकृतिक, सामाजिक, भाषिक विविधताले भरिपूर्ण बरौला गा.वि.स.मा ब्राह्मण, क्षेत्री, कामी, दमाई , सार्की , मगर , गुरुड , ठकुरी, राउत आदि

जातका मानिसहरू बसोवास गर्दै आएका छन् । यस गा.वि.स.मा जातीय विविधता भए पनि तीज, दसैं, तिहार आदि महत्वपूर्ण चाडपर्वहरू मनाइन्छन् । यस गा.वि.स.मा बूढा-पाका, तरुण-तरुणी, गोठाला-गोठाली, घाँसिनी, खेताला-खेतालीहरूले चाडपर्व, उत्सव, मेलापात, वनपाखामा मनोरञ्जनका साथै दुःख दर्द, पीडा, वेदना अभिव्यक्त गर्ने क्रममा लोकगीत गाउने तथा सङ्कलन गरेको पाइन्छ । यस गा.वि.स. क्षेत्रका विभिन्न स्थान तथा समुदायका मानिसहरूले प्रायः जसो चाडपर्वमा, रोपाईमा, छैटीमा, दसैं, तिहारमा, घरायसी कामधन्धाका बेला लोकगीत गाउने चलन छ ।

१.४ अध्ययनको समस्या

नेपाली लोकसाहित्यमा मात्र नभई लिखित साहित्यको समृद्धिका लागि समेत लोकगीत आधारस्तम्भका रूपमा रहेको छ । नेपाली लोकजीवनका विभिन्न कुराहरूको प्रस्तुति पाइने लोकगीत लोक सभ्यताको परिचायक हो । प्यूठान जिल्लाको पूर्वी क्षेत्रमा अवस्थित बरौला गा.वि.स. मा परम्परादेखि लोकगीत गाउने प्रचलन रहेको पाइन्छ तर यस गा.वि.स.मा प्रचलित लोकगीतका बारेमा हालसम्म कसैले चासो देखाइ सामान्य अध्ययनसमेत भएको पाइँदैन । त्यसैले अध्ययनको परिपूर्ति गर्न लागिएको हो । यस अध्ययनमा निम्नलिखित मूल समस्याहरू रहेका छन् :

(१) प्यूठान जिल्लाको बरौला गा.वि.स. मा के-कस्ता लोकगीतहरू प्रचलनमा रहेका छन् ?

(२) बरौला गा.वि.स.मा कुन-कुन समयमा कस्ता-कस्ता लोकगीत गाइन्छन् ?

यिनै समस्यामा केन्द्रित भएर प्रस्तुत अध्ययनकार्य गरिएको छ ।

१.५ अध्ययनकार्यको उद्देश्य :

प्रस्तुत अध्ययनकार्यको उद्देश्य प्यूठान जिल्लाको बरौला गा.वि.स.मा प्रचलित लोकगीतका माध्यमबाट यस क्षेत्रको पहिचान गराउनु र यस क्षेत्रका लोकगीतहरू सङ्कलन र अध्ययन गरी राष्ट्रियस्तरमा पहिचान गराउनु रहेको छ । तसर्थ यस अध्ययनकार्यमा निम्नलिखित उद्देश्यहरू रहेका छन् :

१. प्यूठान जिल्लाको बरौला गा.वि.स. मा प्रचलित लोकगीतहरूको निक्क्यौल गर्नु ।

२. बरौला गा.वि.स.मा विभिन्न समयमा गाइने लोकगीतहरूको अध्ययन गर्नु ।

यिनै उद्देश्यहरू पूरा गर्ने लक्ष्य लिएर प्रस्तुत अध्ययनकार्य गरिएको हो र यस अध्ययनकार्यबाट माथि उल्लेख गरिएका उद्देश्यहरू पूरा गरिएको छ ।

१.६ पूर्वकार्यको समीक्षा

लोकसाहित्यका विभिन्न विधाहरूको सङ्कलन, वर्गीकरण र विश्लेषण विद्वानहरूद्वारा गरिएको पाइन्छ । यसो भए तापनि विशेष गरी प्यूठान जिल्लाको पूर्वी क्षेत्रमा अवस्थित बरौला गा.वि.स.मा प्रचलित लोकगीतको छुट्टै सङ्कलन, वर्गीकरण एवम् विश्लेषण भएको पाइँदैन । तसर्थ लोकसाहित्यको एउटा प्रमुख विधा लोकगीतको अध्ययनका क्रममा प्यूठान जिल्लाको बरौला गा.वि.स.मा प्रचलित केही लोकगीतहरू पनि समेटिएका छन् । यस क्षेत्रका लोकगीतहरूका सम्बन्धमा निम्नलिखित कार्यहरू भएको पाइन्छ ।

धर्मराज थापा र हंसपुरे सुवेदीले 'नेपाली लोकसाहित्यको विवेचना' (२०४१) नामक पुस्तकमा लोकसाहित्यको विभिन्न विधाहरूको प्रचलन, विकास र विशेषताको बारेमा चर्चा गरे तापनि प्यूठान जिल्लाको बरौला गा.वि.स.मा प्रचलित लोकगीतका बारेमा कुनै चर्चा गरेको पाइँदैन ।

शम्भुप्रसाद कोइरालाले 'लोकसाहित्य: सिद्धान्त र विश्लेषण' (२०५५) मा लोकसाहित्यका विभिन्न विधाहरूको सैद्धान्तिक परिचय दिएका छन् तर स्थानगत आधारमा लोकगीतलाई चिनाउने काम गरेका छैनन् ।

रामकृष्ण शर्माद्वारा लिखित 'प्यूठान जिल्लाका लोकगाथा सङ्कलन, वर्गीकरण र विश्लेषण'(२०५६) अध्ययनपत्रमा प्यूठान जिल्लाका लोकगाथा सङ्कलन गरे तापनि प्यूठान जिल्लाको बरौला गा.वि.स.मा प्रचलित लोकगीतको सङ्कलन भने गरेको पाइँदैन ।

चूडामणि बन्धुले नेपाली लोकसाहित्य (२०५८) नामक पुस्तकमा लोकसाहित्यको परिचय, विकास, अध्ययन, विश्लेषण गरे तापनि क्षेत्रगत आधारमा लोकगीतको सङ्कलन तथा विश्लेषण गरेका छैनन् ।

गोविन्द आचार्यले 'राप्ती लोकसाहित्य' (२०६३) नामक पुस्तकमा लोकसाहित्यका विविध विधाहरूको अध्ययन, विश्लेषण,सङ्कलन र वर्गीकरण गरेको पाइन्छ तर अञ्चलमा मात्र केन्द्रित भएकोले राप्ती अञ्चलका जिल्ला र जिल्ला अन्तर्गत गा.वि.स. क्षेत्रका लोकगीतको चर्चा पाइँदैन । यसै गरी उक्त पुस्तकमा प्यूठान जिल्लाको बरौला गा.वि.स.मा प्रचलित लोकगीतको चर्चा भने गरेका छैनन् ।

सीता पोखलद्वारा लिखित 'प्यूठान जिल्लामा प्रचलित नेपाली लोककथाहरूको सङ्कलन, विश्लेषण र वर्गीकरण'(२०६५) नामक अध्ययनपत्रमा प्यूठान जिल्लाका केही क्षेत्र, गा.वि.स.मा प्रचलित लोककथाको सङ्कलन, विश्लेषण गरिएको भए तापनि बरौला गा.वि.स.मा प्रचलित लोकगीतको बारेमा चर्चा गरिएको पाइँदैन ।

यसरी हेर्दा लोकसाहित्यको बारेमा विभिन्न विद्वान्हरू, अध्ययनकर्ताहरूले निरन्तर अध्ययन, सङ्कलनमा प्रतिवद्ध भई सक्रियता देखाए तापनि सम्पूर्ण क्षेत्रलाई समेट्ने गरी गा.वि.स.का लोकगीतको अध्ययन,

सङ्कलन, अनुसन्धान भएको पाइँदैन । यस अवस्थामा प्रस्तुत अध्ययनपत्रद्वारा केही मात्रामा यस अभावको पूर्ति गर्ने प्रयास गरिएको छ ।

१.७ अध्ययनकार्यको औचित्य

अध्ययनको समस्या शीर्षकमा प्रस्तुत गरिएका समस्याहरूको समाधान गरिएको, उद्देश्यकथनमा उल्लेख गरिएका उद्देश्यहरू पूरा गरिएको तथा प्यूठान जिल्लाको पूर्वी क्षेत्रमा अवस्थित बरौंला गा.वि.स.मा प्रचलित लोकगीतलाई अध्ययन गरी संरक्षण गरिएकाले प्राज्ञिक क्षेत्रमा यसको विशेष महत्व रहनेछ र यसबाट यस अध्ययनको औचित्य स्वतः स्पष्ट हुन्छ ।

१.८ अध्ययनकार्यको सीमाङ्कन

लोकसाहित्य अन्तर्गतको एक मुख्य र प्रभावकारी विधा लोकगीत हो । नितान्त मौलिक परम्परामा एक पुस्तादेखि अर्को पुस्तामा हस्तान्तरित हुँदै विकसित यो विधा लोकमानसको ढुकढुकी हो । त्यसैले यसको सीमाङ्कन गर्नु कठिन कार्य हो तापनि विशेष अध्ययन र अनुसन्धानका लागि निश्चित क्षेत्र तोकेमा मात्र राम्रोसँग अध्ययन गर्न सकिने हुँदा प्यूठान जिल्लाको बरौंला गा.वि.स.का मलवाङ, जाडी, उखुवारी, खसवास, लुङचुङ, नेपाने, रानीवास, चिदिवास, ठूलीलेकमा केन्द्रित भएर लोकगीतहरू सङ्कलन गरिएको छ ।

१.९. अध्ययनविधि

यस अध्ययनकार्यलाई व्यवस्थित किसिमले अध्ययन गर्नका लागि निम्नलिखित विधिहरूको आयोजना गरिएको छ :

१.९.१ सामग्री सङ्कलन विधि

प्रस्तुत अध्ययनपत्र तयार गर्ने क्रममा गाउँ-गाउँमा घुमेर चाडवाङ, पूजाव्रत, मेलापात, वनपाखामा गई गाएको सुनेर, गाउन लगाई रेकर्ड गर्ने काम गरी सामग्री सङ्कलन गरिएको छ ।

१.९.२ सामग्री विश्लेषण विधि

सङ्कलित सामग्रीको प्रस्तुतीकरण विश्लेषणात्मक विधि ले गरिएको छ ।
गीतहरूलाई लोकगीतको संरचनाका आधारमा सामान्य विश्लेषण गरिएको छ ।

१.१० अध्ययनपत्रको रूपरेखा

प्रस्तुत अध्ययनपत्रलाई निम्नलिखित मूलशीर्षक र आवश्यकताअनुसार उपशीर्षकमा समेत राखी सङ्कलन, अध्ययन र सामान्य विश्लेषण गरिएको छ :

अध्याय एक : अध्ययनको परिचय

अध्याय दुई : लोकगीतको सैद्धान्तिक अध्ययन

अध्याय तीन : बरौला गा.वि.स. क्षेत्रका जाति र समुदायको

अध्ययन

अध्याय चार : बरौला गा.वि.स.मा प्रचलित लोकगीतहरूको

अध्ययन र मूल्याङ्कन

अध्याय पाँच : सारांश एवम् निष्कर्ष

सन्दर्भग्रन्थसूची

अध्याय दुई

लोकगीतको सैद्धान्तिक अध्ययन

२.१ परिचय

लोकगीत लोकजीवनको रागात्मक स्वतःस्फूर्त लयात्मक अभिव्यक्ति हो । यो लोकसाहित्यको एक सर्वप्रचलित र लोकप्रिय विधा हो । नेपाली लोकसाहित्यमा पनि लोकगीतको स्थान प्रमुख रहेको छ । तरलतम् लयात्मकतायुक्त लोकगीतहरूको आरम्भ आज किटेर भन्न नसकिए पनि नेपाली भाषाको जन्म र भावनात्मक अभिव्यक्तिको थालनीसँगै भएको अनुभव हुन्छ । लोकगीत लयात्मक अभिव्यक्ति हो । लोकगीतहरूको लयात्मक संरचना अर्थात् छन्द विधान आफ्नै प्रकारको हुन्छ । लोकगीतलाई अरुवाट छुट्याउने मुख्य आधार यसको लय नै हो । लय यसको आत्मा हो । मानव-हृदयमा रहेको प्रेम, करुणा, आशा, निराशा, हर्ष, पीडा आदिको अभिव्यक्ति लोकगीतमा हुने भएकोले गीत सुन्ने र गाउनेहरूको हृदयलाई यसले रसमय बनाउँदछ । विभिन्न उमेरका, बेग्ला बेग्लै भाषा र संस्कृति भएका समुदायहरूमा लोकगीतले सबैको हृदयलाई एउटै विन्दुमा ल्याउने भएकोले यो लोकमानसको हृदयको ढुकढुकी हो ।

२.२ लोकगीतको परिभाषा

लोकगीतहरू विभिन्न प्रकारका हुन्छन् । स्थान र समयअनुसार यस्ता लोकगीतहरू फरकफरक हुनाले लोकगीतलाई चिनाउन त्यति सजिलो छैन तापनि स्वदेशी तथा विदेशी विभिन्न विद्वानहरूले लोकगीत सम्बन्धी आ-आफ्ना परिभाषाहरू प्रस्तुत गरेका छन् । ती मध्ये केही विद्वानका परिभाषाहरूलाई यहाँ प्रस्तुत गरिन्छ ।

‘लोकगीत जनताको, जनताका लागि रचनाभएको जनकाव्य हो ।’¹

ग्रीम

प्रथम सङ्गीतमय उद्गार नै लोकगीत हो ।¹

पेरी

‘लोकगीत सङ्गीत र काव्यको सम्मिश्रण हुन्छ ।’²

कोमल कोठारी

‘लोकगीत भनेको त्यो सङ्गीत वा गीत हो जुन मातृभाषाका नाताले मानव - समाजमा नैसर्गिक रूपले सुख-दुःखका अभावमा दया, माया, प्रेमभाव अभिव्यक्त हुँदा स्वमेय उद्गारको रूपमा निस्केर लयदार तरजमा काव्यमयी शैली भै सृजना हुन्छन् ।’²

सत्यमोहन जोशी

‘लोकगीत जीवनको हरेक क्षेत्रमा निकट मात्र नरहेर स्पर्शमा नै आइरहेको हुन्छ ।’²

लिलासिंह कर्मा

‘लोकगीत भनेको जीवनमा आदिम स्रोत हुन् ।’²

कालीभक्त पन्त

---

¹पौड्याल, कृष्णविलास, नेपाली साहित्यको ऐतिहासिक परिचय र नेपाली समालोचना, (काठमाडौँ : नवीन प्रकाशन, २०५७), पृ. १४

²बन्धु, चूडामणि, नेपाली लोकसाहित्य, दो.सं. काठमाडौँ : एकता बुक्स, २०५८, पृ.११३,११४

लोकगीत नयाँ वा पुरानो नभई वनको वृक्ष जस्तै हुन्छ । यसका जरा अतीतमा गाडिएका हुन्छन्, तर यसले लगातार नयाँ हाँगा, नयाँ पात र नयाँ फलहरू उत्पन्न गरिरहन्छ ।³

राल्फ भी. विलियम्स

लोकगीत श्रुतिपरम्परासँग सम्बद्ध हुन्छ र यो मुखमुखै सदैँ जान्छ यो सार्वभौम रूपमा देखापर्ने सामुदायिक प्रकारको अभिव्यक्ति हो ।³

जे.ए.कडन

लोकगीत मानवीय कृतित्वको त्यो सामान्य धरोहर हो जहाँ विश्वमानवको भूमिका प्राप्त हुन्छ ।⁴

डा.सत्येन्द्र

यसरी विभिन्न विद्वान् तथा शब्दकोशहरूमा लोककथालाई आ-आफ्नै तरिकाले चिनाएको पाइन्छ । यी परिभाषाको निचोडको रूपमा लोकगीतसँग सम्बन्धित परिभाषा यसरी बनाउन सकिन्छ ।

“परम्परादेखि लोकसमुदायले सामूहिक सत्यका रूपमा स्वीकार गर्दै आएका मनोरञ्जनपूर्ण, शिक्षाप्रद, लयात्मक, कलात्मक, मौखिक लोकभावनालाई लोकगीत भनिन्छ ।

२.३ लोकगीतको संरचना

लोकगीतको संरचनामा निम्नलिखित कुराहरू पाइन्छन् :

२.३.१- कथ्य

---

³शर्मा, मोहनराज र खगेन्द्रप्रसाद लुईटेल, लोकवार्ता विज्ञान र लोकसाहित्य, काठमाडौँ : विद्यार्थी पुस्तक भण्डार २०६३, पृ.७४

⁴सापकोटा, माधवप्रसाद, लोकसाहित्यको परिचय र लोककथाको समाजशास्त्रीय अध्ययन, काठमाडौँ सुजाता प्रकाशन, २०६६, पृ.२८

२.३.२- भाषा

२.३.३- चरन वा पद

२.३.४- स्थायी र अन्तरा

२.३.५- रहनी र बथन

२.३.६- लय र भाका

यिनका साथै लोकगीतहरूका नृत्य र वाद्य पनि हुन सक्छन् ।

२.३.१ कथ्य

लोकगीत पनि कुनै न कुनै कथ्य वा सन्देश अभिव्यक्ति हो, जसमा व्यक्त गर्नेले केही न केही भनेको हुन्छ। यसमा भनिएको कुरो नै कथ्य हो र त्यस कथ्यलाई सुन्नेले बुझ्दछ। लोकगीतको सङ्गीत तत्वले गर्दा कहिलेकाहीं कथ्य नबुझिए पनि स्रोतालाई आनन्दको अनुभव हुन्छ। गीतमा कुनै न कुनै सन्देश हुन्छ नै । यही सन्देश नै त्यस गीतको कथ्य विषय हो ।

२.३.२ भाषा

गीतको कुनै न कुनै भाषा हुन्छ । संसारभरिका भाषामा गीतहरू छन् तर गीतको भाषा सामान्य बोलचालको भाषाभन्दा फरक हुन्छ । केही गीतहरू धेरै समयदेखि मौखिक रूपमा हस्तान्तरित हुँदै आएका छन् । विशेष गरी फाग, पडेली आदि जस्ता गीतहरूमा भाषाको पुरानो रूप बाँकी रहेको भेटिन्छ ।

२.३.३ चरन वा पद

गीतका चरन वा पाउ हुन्छन् । गीतको एक चरन एक पाउ हो र यो गीतको सामान्य बोलचालको भाषाभन्दा फरक हुन्छ । प्रायः एउटा चरनको अर्को चरनसँग तुक मिलाइएको हुन्छ । यी दुई चरनमा पनि पहिलालाई फेद र दोस्रो

चरनलाई टुप्पो भनिन्छ । केही गीतहरूमा दुवै चरन प्रासङ्गिक रूपले सम्बद्ध देखिन्छन् भने केही गीतमा ती असम्बद्ध पनि देखिन्छन् ।

२.३.४ स्थायी र अन्तरा

स्थायी भनेको त्यो भाग हो जो पटक पटक दोहोर्याइन्छ । गीत गाउँदासम्म भट्ट्याउनेहरूले यसैलाई भट्ट्याउँछन् । यसैलाई रिटक, दुआ र छोपुवा पनि भनिन्छ । गीतको क्रमसँग अघि बढ्दै जाने अंशलाई अन्तरा भनिन्छ । अन्तरा दोहोरिदैन । एक जनाले भट्ट्याउँछ र स्थायी निमित्त मात्र अडिन्छ । यस्ता शब्दलाई सङ्गीतशास्त्रका शब्दावलीमा स्तोभ भनिन्छ ।

२.३.५ रहनी, बथन र थेगो

लोकगीतको बीचबीचमा आउने शब्दलाई रहनी, बथन वा थेगो भनिन्छ । यस्ता शब्दाहरूमध्ये कति सार्थक हुन्छन् भने कतिको शब्दार्थ छुट्ट्याउन गाह्रो पनि पर्न सक्छ। यिनमा केही सम्बोधनका रूपमा देखिन्छन् र केही चाहिँ अनुकरणात्मक र उदगारबोधक शब्द पनि हुन्छन् । यस्ता बथन तथा रहनीले गीतको प्रवाह र छन्दनिर्माणमा महत्वपूर्ण भूमिका खेल्छन् । जस्तै ए कान्छी, ए साइली, बरै, बरिलै, हुर्, च्याट्टै, च्याट्ट आदि ।

२.३.६ लय र भाका

लय र भाका भनेको लोकगीतको स्वरगठन हो । एउटा गीतलाई विभिन्न लय वा भाकामा गाउन सकिन्छ । लोकजीवनमा गीत गाउने खास शैली नै भाका हो । थेगाहरूका आधारमा ए ठूलीभाका, निर्माया भाका, निर्जाले भाका, नैना रेशम भाका, सालैजो भाका, सुनको गजुर भाका आदि छन् भने ठाउँका आधारमा आँधीखोले कोर्पूतारे भाका आदि भनी गीतलाई चिनाउने चलन पनि छ ।

२.४. लोकगीतसँग नजिकको सम्बन्ध राख्ने अन्य विधाहरू:

लोकगीतसँग नजिकको सम्बन्ध हुने लोकसाहित्यका विधाहरूमा लोककविता, लोकगाथा र लोकनाटक पनि रहेको पाइन्छ। यी विधाहरूमा पाइने समानता र भिन्नताबारे यहाँ सङ्क्षिप्त रूपमा चर्चा गरिन्छ।

) लोकगीत र लोककविता

) लोकगीत र लोकगाथा

) लोकगीत र लोकनाटक

२.४.१ लोकगीत र लोककविता

लोकगीत र लोककविता लोकसाहित्यका विधाहरू हुन्। यी दुवै विधाहरूले परम्परादेखि नै मौखिक रूपमा मानवलाई मनोरञ्जन तथा नैतिक शिक्षा प्रदान गर्दै आएका छन्। काल्पनिक घटनाहरूको संयोजनबाट तयार गरिने यी विधाहरूमा लय तत्व अनिवार्य रूपमा रहेको हुन्छ। एउटै विशेषता बोकेका यी विधामा केही समानता विषमता रहेको पाइन्छ। जसलाई यसरी प्रस्तुत गर्न सकिन्छ :

लोकगीत

लोककविता

१. यो पद्य विधा हो। यो पद्य विधा हो।

२. यो श्रव्य विधा हो।

यो श्रव्य विधा हो।

३. यसमा गायन पक्ष सबल हुन्छ।

यसमा वाचन पक्ष सबल

हुन्छ।

४. यो जहाँ पनि गाउन सुनाउन सकिन्छ।

यो जहाँ पनि वाचन गर्न

सुनाउन सकिन्छ।

२.४.२ लोकगीत र लोकगाथा

यी दुवै लोकसाहित्यका विधा हुन् । यी दुवै विधाले परम्परादेखि जनमानसका भावना, संस्कार, व्यथाकथालाई प्रस्तुत गरेका छन् । काल्पनिक घटनाहरूको आधारमा तयार पारिने यी विधाले नैतिक शिक्षा प्रदान गर्नुका साथै ऐतिहासिक कुरालाई पनि प्रस्तुत गरेको पाइन्छ। यी दुवै विधाको बीचमा रहेका समानता र विषमतालाई यसरी प्रस्तुत गरिन्छ ।

समानता

लोकगीत	लोकगाथा
१. मौखिक परम्परामा आधारित हुन्छ	१. मौखिक परम्परामा आधारित हुन्छ ।
२. एक पुस्ताबाट अर्कोमा हस्तान्तरित हुन्छ ।	२. एक पुस्ताबाट अर्कोमा हस्तान्तरित हुन्छ ।
३. लोकजीवनको प्रस्तुति पाइन्छ ।	३. लोकजीवनको सामाजिक तथा ऐतिहासिक प्रस्तुति पाइन्छ ।
४. यो एक गीत हो ।	४. यो पनि कथानक भएको गीत हो ।

असमानता

लोकगीत	लोकगाथा
१. लामा छोटा दुवै गीत हुन्छन् ।	१. लामा-लामा गीत हुन्छन् ।

२. लय तत्व प्रमुख रहन्छ ।

२. यसलाई आख्यान गीत,

कथानक गीत भनिन्छ ।

३. यसमा सामाजिक यथार्थको तस्विर हुन्छ । ३. यसमा ऐतिहासिक र

अतिरञ्जनालाई स्थान

दिइन्छ ।

४. लयवद्धता, श्रुतिमधुरता यसका मुख्य तत्व हुन् । ४. यो घटना वर्णनमा

आधारित हुन्छ ।

२.४.३ लोकगीत र लोकनाटक

लोकगीत र लोकनाटक दुवै लोकसाहित्यका विधा हुन् । यी दुवै विधा मौखिक परम्परामा आधारित हुन्छ । लोकगीत लोकमानसको दुःख, दर्द, पीडा, हर्ष, उत्साहको अभिव्यक्ति हो भने लोकनाटक लोकनृत्य हो । यी दुइबीचका समानता र असमानता यसरी प्रस्तुत गरिन्छ ।

समानता

लोकगीत

लोकनाटक

१. लोकका भावना प्रस्तुत गरिन्छ । १. लोकका भावनालाई

गीत र नृत्यका साथ प्रस्तुत गरिन्छ ।

२. यो मनोरञ्जनात्मक हुन्छ ।

२. यो पनि मनोरञ्जनात्मक र सन्देशपरक

हुन्छ ।

असमानता

लोकगीत

लोकनाटक

१. यो पद्य विधा हो ।

१. यो गद्य एवम् पद्य दुवै

हो ।

२. यो श्रव्य विधा हो ।

२. यो श्रव्य, दृश्य विधा

हो ।

३. यसमा गायन मात्र हुन्छ ।

३. यसमा गेय तथा

नृत्यको प्रस्तुति हुन्छ ।

४. यो घरमै बसेर पनि सुन्न, सुनाउन वा

४. मञ्च अथवा नाटक

गाउन सकिन्छ ।

देखाउने स्थानको आवश्यकता पर्दछ।

५. यसमा प्रश्नोत्तर पक्ष हुन्छ ।

५. संवाद पक्ष प्रबल

रूपमा रहन्छ ।

माथि प्रस्तुत विभिन्न बुँदाहरूले लोकगीत, लोककविता, लोकनाटकमा रहेका समानता र असमानतालाई स्पष्ट पारेका छन् । यी तथ्यहरूबाट लोकगीत छुट्टै मौलिक विधा रहेको छ भन्ने कुरा स्पष्ट हुन्छ ।

२.५ लोकगीतका विशेषताहरू

नेपाली लोकगीतका विशेषताहरू धेरै जसो नेपाली लोकसाहित्यकै विशेषतासँग मिल्दछन् । जसलाई निम्नानुसार बुँदाहरूमा चिनाउन सकिन्छ:-

२.५.१ मौखिक परम्परा

नेपाली लोकसाहित्यको प्रमुख विधा लोकगीत मौखिक परम्परामा चल्दै आएको छ । मौखिक रूपमै एक व्यक्तिबाट अर्को व्यक्ति, एक स्थानबाट अर्को स्थान र एक पिढीबाट अर्को पिढीं गर्दै जीवित हुने लोकसाहित्यको यो विधाको प्रमुख विशेषता पनि मौखिक हुनु नै हो । आजकाल केही लोकगीतका लेखक

सङ्कलक र गायकले ती गीतसमेत आफ्नै नाममा लेख्न, सङ्कलन गर्न र गाएर विज्ञापन गर्न थालेको भए पनि यसको मूल विशेषता मौखिक हुनु नै हो ।

२.५.२ मनोरञ्जनात्मकता

मनोरञ्जनात्मकता लोकगीतको अर्को मूल विशेषता हो । सटिक प्रश्नको सटिक उत्तर दिएर वा शृङ्गारिक रोमाञ्चक कुनै पनि प्रकारका गीत, गायन र श्रवणद्वारा गाउने र सुन्ने दुवैलाई मनोरञ्जन दिनेकाम लोकगीतले गर्दछ ।

२.५.३ प्रश्नोत्तर

लोकगीत मूलतः प्रश्नोत्तर शैलीमा केटाकेटीबीच, केटाकेटाबीच र केटीकेटी वा एक समूह र अर्को समूहबीच दोहारीका रूपमा बढी चल्ने गर्दछ । एकातर्फबाट एकजनाले गीत भन्ने र अरुले गलो मिलाउने परम्परा यसमा हुन्छ । त्यस्तै अर्कोतर्फबाट अर्को समूहको एकजनाले गीत भन्ने र अरुले स्वर मिलाउने काम गर्छन् । पूर्व-पश्चिमका अधिकांश लोकगीतमा यो दोहोरीको प्रचलन व्यापक छ । रोदीमा वा मेलापात र रत्यौली आदिमा यस्ता असंख्य गीतहरू चल्दछन् । त्यस बाहेक पश्चिमका देउडा, गौरा आदिमा पनि प्रश्नोत्तरकै प्रचलन छ । अतः नेपाली लोकगीतको एउटा प्रमुख विशेषता प्रश्नोत्तर हुनु हो ।

२.५.३ सामूहिकता

संस्कार सम्बन्धी गीत हुन् वा ऋतु, व्रत, क्रिया, पर्व, बाह्रमास आदि कुनै गीत हुन् ती एकभन्दा प्रायः सामूहिक रूपमै गाइन्छन् । रोदी बस्दा होस् वा देउडामा जहाँसुकै समूह-समूह बनेर गाइन्छन् र एक व्यक्तिले गरेका रचनासमेत पनि समाजकै सम्पत्ति मान्ने सामूहिकताको परम्परा लोकगीतको थप विशेषता हो ।

२.५.५ पुनरावृत्ति

नेपाली र अभै प्रायः अरु भाषका लोकगीतमा पनि देखिने विशेषता पुनरावृत्ति हो । एउटै लय, भाव, ताल, स्वर र गीतको यत्रतत्र पुनरावृत्ति हुनुका साथै प्रथमपङ्क्ति अर्थयुक्त नहुन सक्नु अनि स्थायीको पुनरावृत्ति अनिवार्य हुनु जस्तो लोकगीतको विशेषता अनादिकालदेखि नै चल्दै आएको छ ।

जस्तै: भैसीले चर्ने नौरङ्गे डाँफै बालाजीपारि वन

सम्भेर ल्याँउदा नौरङ्गे डाँफै उडेर जान्छ मन ।

२.५.६ मौलिकता र सरलता

लोकगीतहरू कसैको कुनै गीतको अनुकरण वा अनुवाद गरेर रचिँदैनन् । ती सम्बन्धित स्थलमै तत्काल रचिन्छन् । ती सर्वसाधारण अपठित जनताका सरल स्वच्छ हृदयका उत्पादन हुन्छन् । त्यसैले तिनमा कुनै प्रकारको अमौलिक कृत्रिम आयोजना देखिँदैन । ती सरल र सम्प्रेषणीय पनि हुन्छन् । तिनमा आफ्नैपन र मौलिक परम्परा हुन्छ ।

२.५.७ सहज उपलब्धता

लोकगीत सरल, अपठित, ग्रामीण जनसमुदायको हार्दिक अभिव्यक्ति हो भने लिखित साहित्य साहित्यशास्त्रको धेरथोर ज्ञान भएका पठित व्यक्तिको अध्ययन, अभ्यास वा साधाना र प्रतिभाको प्रतिफल हो । अतः लिखित साहित्य सहज र स्वभाविक नहुन सक्छ तर लोकगीत भने विना परिश्रम सहज प्रतिभाका प्रतिभाज्वारबाट निस्केको भावधारा हो । यसैले सहज हुनु यसको अर्को विशेषता हो ।

२.५.८ परिवर्तनशीलता

मानवजातिले अभिव्यक्तिको माध्यम भाषा प्राप्त गरेदेखि मौखिक रूपमै गाउँदै एकमुखबाट अर्को मुख, एक व्यक्तिबाट अर्को व्यक्ति र एकपिंढीबाट अर्को पिंढी हुँदै हस्तान्तरण गर्दै गएको लोकसाहित्य त्यसरी सँदै जाने क्रममा युग र परिस्थितिअनुकूल परिवर्तन हुँदै जान्छ । त्यसरी परिवर्तन हुँदै जाने हुँदा कतिपय लोकगीत कुन कालमा कतिबेला रचिएका हुन भन्न सकिँदैन । युग र अवस्थाअनुसार तिनले आफ्नो रूप परिवर्तन गर्ने हुँदा लोकगीतको एउटा मुख्य विशेषता परिवर्तनशीलतालाई पनि मानिएको छ ।

२.५.९ यथार्थता र सामाजिकता

लोकगीतको अर्को विशेषता यथार्थता पनि हो । लोकगीत लोक जीवनकै अभिव्यक्ति भएकोले यसमा लोकजीवनकै हाँसो-आँसुको चित्रण भएको पाइन्छ । नेपाली लोकगीतमा नेपाली जीवनशैली, नेपाली रहनसहन, वातावरण, आर्थिक दूरवस्था, सामाजिक शोषण, अन्याय, अत्याचार आदिको यथार्थ तस्वीर पाइन्छ । यसका साथै समाजका विभिन्न क्षेत्र र अवस्थाको यथार्थ प्रतिबिम्ब दिने क्रममा देशका पहाड, तराइ, कुना-कन्दराका कृषक, भरिया, खेताला, गोठाला, लाहुरे आदि बाल, वृद्ध र बनिता सबैका भावनाको रातोदिन अनवरत अभिव्यक्ति पाइन्छ । यसैले भन्न सकिन्छ साहित्य समाजको ऐना हो भने लोकसाहित्य लोकसमाजको ऐना हो र यसैले यथार्थता र सामाजिकता लोकगीतको विशेषता हो ।

२.५.१० निष्कर्ष

लोकगीत लोकमानसको ढुकढुकीको हो । लोकमानसका अन्तर हृदयका भावनालाई मुखारित गरिएको यस विधाका आफ्नै मौलिक पहिचान र विशेषताहरू रहेको पाइन्छ । विभिन्न स्थान र समयअनुसार यी गीतहरू फरक फरक हुने भएकाले यसको क्षेत्र व्यापक रहेको पाइन्छ । विभिन्न विद्वानहरूले

लामो खोज र अध्ययन पश्चात यसलाई आ-आफ्नै प्रकारले परिभाषित गरेको पनि पाइन्छ । लोकगीतको आफ्नै संरचना रहेको पाइन्छ । नृत्य र वाद्य पनि यससँग सम्बन्धित हुन्छन् । लोकगीत लोकसाहित्यको सर्वप्राचीन विद्या भएकाले यससँग लोकसाहित्यका अन्य विधाहरूको निकटता रहेको हुन्छन् ।

अध्याय तीन

प्यूठान जिल्ला बरौला गा.वि.स. क्षेत्रका जाति र समुदायको अध्ययन

३.१ परिचय

यो गा.वि.स. राप्ती अञ्चलमा पर्ने प्यूठान जिल्लाका उनन्पचास गा.वि.स. मध्ये पूर्वी क्षेत्रमा अवस्थित छ । यस गा.वि.स. का छिमेकी गा.वि.स.हरूमा पूर्वतिर दाडवाड ,पश्चिमतिर पकला ,उत्तरतिर बिजुली र दक्षिणतिर हंसपुर गा.वि.स. पर्दछ । यस गा.वि.स. बाट जिल्ला सदरमुकाम खलङगासम्मको दुरी २५ कि.मी. छ । यस गा.वि.स.मा सामान्य कच्ची सडकको सुविधा रहेको पाइन्छ । यो गा.वि.स. समुन्द्री सतहदेखि ५०० मीटरदेखि २५०० मिटर सम्मको उचाईमा अवस्थित छ । यो २८° ०१' उत्तरी अक्षांस ८२° ०" देशान्तर बीचमा अवस्थित एक सुन्दर गा.वि.स. हो ।

३.२ भू-बनोट

यो गा.वि.स. दुई भागमा विभाजित रहेको छ, जसमध्ये यस गा.वि.सको उत्तरतर्फ वडा नं. १, २, ५, ६, ७, ८ र ९ दक्षिणतर्फ ३ र ४ वडा अवस्थित छन् । गा.वि.स.को मध्य खण्डमा समथर वस्ती रहेको छ । यस गा.वि.स.को अधिकांश क्षेत्रमा उर्वरायुक्त माटो पाइन्छ ।

३.३ ऐतिहासिकता

बरौला गा.वि.स. ऐतिहासिक दृष्टिकोणले पनि महत्वपूर्ण रहेको पाइन्छ । परापूर्वककालमा यस गा.वि.स.को हालको वडा नं. ८ स्थित गोठुवा भन्ने स्थानमा भुरेटाकुरे राजाहरुले राज्य गरेको प्रमाण भेट्न सकिन्छ । हालसम्म पनि उक्त स्थानमा दरबारका भग्नावशेष रहेका छन् । त्यहाँका हातहतियार (तरवार, खुँडा) मूर्तिहरु हालको बरौला गा.वि.स.को वडा नं. २ मा स्थानान्तरण गरी देवी भगवतीको मन्दिर स्थापना गरी त्यसै स्थानमा सुरक्षित गरिएको

पाइन्छ । हाल उक्त स्थानलाई “बरौलाको कोत” नामाकरण गरी हरेक वर्ष आश्विन शुक्लपक्षको घटस्थापनादेखि विजयादशमीको दिनसम्म नवरात्रको पूजा-अर्चना गरिन्छ । यस स्थानमा पञ्चबलिको विशेष महत्व छ । हातहतियार प्रदर्शन गर्ने, सराएँ खेल्ने, मालसिरी गाउने जस्ता कार्यहरू परम्परादेखि प्रचलनमा छन् । प्राचीन विछन्न नेपालका आंशिक प्रमाण रहेको यो क्षेत्र पछि कोतमा विकसित भई भगवती देवीको मन्दिरका रूपमा स्थापित भएकाले यो गा.वि.स. ऐतिहासिक दृष्टिले प्यूठान जिल्लाकै परिचित क्षेत्रका रूपमा रहेको पाइन्छ ।

३.४ जातजाति

बरौला गा.वि.स.मा साँस्कृतिक, सामाजिक, प्राकृतिक र जातीय विविधता रहेको पाइन्छ । यस गा.वि.स.का सबै क्षेत्रमा समान अनुपातमा जनसंख्या र जातजातिको बसोवास रहको पाइँदैन । प्रायः धेरथोर भए पनि सबै जातीय समुदायहरूको यहाँ बसोवास रहेको छ । यस क्षेत्रमा बसोवास गर्ने जातिहरू निम्नानुसार रहेको पाइन्छ ।

दलित जाति

यस गा.वि.स.मा बसोवास गर्ने दलित जातिहरू निम्नानुसार रहेको पाइन्छ:

) कामी

) सार्की

) दमाई

) सुनार

) वादी

जनजाति-

नेवार
गुरुङ
मगर
घर्ती

राउत
रास्कोटी

अन्य जाति-

ब्राह्मण -

थर
आचार्य
पाण्डे
ज्ञवाली
सुवेदी
रिजाल
पोख्रेल

क्षेत्री -

थर
जि.सी.
थापा
खड्का
शाह

३.५ समुदाय परिचय

यस गा.वि.स.मा विभिन्न जातजातिका मानिसहरू विभिन्न समुदायमा आवद्ध रहेका छन् । जातीय हिसावले पनि यस गा.वि.स.मा समुदायहरू निर्माण भएका छन् । क्षेत्री र ब्राह्मण जातिहरू यस गा.वि.स.को हरेक क्षेत्रमा बसोबास

रहेको छ । यसै गरी यस गा.वि.स.को वडा नं. १ र २ मा दलित (कामी, सार्कि) को बाहुल्यता छ भने ३,४ र ५ वडामा गुरुड, मगर अधिक, क्षेत्री, ब्राहमण र दलितको संख्या न्यून रहेको पाइन्छ । यसै गरी ६,७,८ र ९ मध्ये ६ नं. वडामा गुरुड, मगर अधिक, ब्राहमण, क्षेत्री न्यून नै पाइन्छ । ७ नं. वडामा ब्राहमण, क्षेत्री र दलित अधिक अनि जनजाति न्यून रहेको छ । वडा नं. ८ मा दलित, जनजाति र क्षेत्रीको संख्या बराबर जस्तो देखिन्छ भने वडा नं. ९ मा जनजाति र ठकुरी जाति रहेको पाइन्छ ।

३.६ जनसंख्या

बरौंला गा.वि.स पहाडी जिल्लाअर्न्तगतका गा.वि.स मध्ये जनसंख्याका आधारमा मध्यम स्तरको रहेको छ । यस गा.वि.सको जम्मा जम्मी जनसंख्या पांचहजार बाह्र (५०१२) रहेको पाइन्छ । उक्त जनसंख्यामा महिलाको संख्या २४९९ रहेको छ भने पुरुषको संख्या २४१७ रहेको छ । कुल जनसंख्याको ५१.७७ % महिला र ४८.२३ % पुरुष रहेको पाइन्छ । यस गा. वि. स मा जातजाति अनुसारको जनसंख्या तलको तालिकाद्वारा प्रस्ट पारिन्छ ।

जातिगतअनुसार जनसंख्या

वडा नं.	दलित			जनजाति			क्षेत्री/ठकुरी			ब्राहमण		
	पुरुष	महिला	जम्मा	पुरुष	महिला	जम्मा	पुरुष	महिला	जम्मा	पुरुष	महिला	जम्मा
१	६१	६४	१२५	१६१	१५७	३१८	५९	५९	११८	७०	६१	१३१
२	९०	७८	१६८	३४	३१	६५	७३	५९	१३२	०	०	०
३	१२	०७	१९	३०६	१३९	६२५	०९	१०	१९	५०	५१	१०१
४	५७	५८	११५	१६६	१५८	३२४	१४	०८	२२	२८	२६	५४
५	५२	५५	१०७	६६	६१	१२७	२९	२५	५४	०६	११	१७
६	९३	८०	१७३	१६६	१८५	३५१	०८	१०	१८	०	०	०
७	१३२	१२८	२६०	५८	७०	१२८	८२	८९	१७१	५८	६१	११९
८	४८	४७	९५	१११	११५	२२६	१००	१०२	२०२	२०	१७	३७
९	३४	२८	६२	१४६	१८९	३३५	८९	६८	१५७	०	०	०
जम्मा	५७९	५४५	११२४	१२१	१२८५	२४९	४६३	४३०	८९३	२३२	२२७	४५९
मा				४		९						

स्रोत :- प्यूठान जिल्लाको बरौला गा. वि. स. को वस्तु स्थिति

विवरण

२०६७

३.७ पेशा

यस गा. वि. स. मा बसोवास गर्ने अधिकांश जनसंख्या पेशागत रूपमा कृषिमा नै निर्भर रहेको पाइन्छ । पेशागतअनुसार आर्थिक रूपले क्रियाशील जनसंख्या निम्न तालिकाद्वारा यसरी प्रस्तुत गरिन्छ ।

वडा नं.	कृषि			नोकरी			व्यापार			उद्योग			ज्यालामजदुरी		
	महि हला	पुरुष	जम्मा	महि ला	पुरुष	जम्मा	महि ला	पुरुष	जम्मा	महि ला	पुरुष	जम्मा	महि ला	पुरुष	जम्मा
१	१४ ६	८९	२३ ५	५	३१	३६	३	४	७	०	२	२	०	६६	६६
२	८ ४	४७	१३ १	१	३७	३८	०	१	१	०	३	३	०	११	११
३	१३ ८	९१	२२ ९	४	१८	२२	३	३	६	०	०	०	१	८१	८२
४	१० ५	७१	१७ ६	१	४	५	०	१	१	०	१	१	१	४६	४७
५	६३	२५	८ ८	३	२१	२४	०	१	१	०	०	०	०	२८	२८
६	१० ६	६३	१६ ९	१	११	१२	०	६	६	०	०	०	०	६४	६४
७	१६ ३	७०	२३ ३	१०	७०	८०	१	७	८	०	०	०	१	४४	४५
८	१२ ६	७५	२० १	३	२६	२९	६	९	१५	०	०	०	५	४७	५२
९	१३ ३	५३	१८ ६	१	३६	३७	०	५	५	१	१	२	०	३८	३८
जम्मा	१० ६८	५८४	१६ ४ ८	२९	२५	२८३	१३	३७	५०	१	७	८	८	४२५	४३३

स्रोत: प्यूठान जिल्लाको बरौला गा. वि. स. को वस्तुस्थिति विवरण २०६७

३.८ धर्म

यस गा. वि. स मा अधिकांश मानिसहरू हिन्दु मान्ने गर्दछन् । यस क्षेत्रका बासिन्दाको मुख्य धर्म नै हिन्दु हो भने संस्कार र संस्कृति हिन्दु नै हो । धर्मका आधारमा यहांको जनसंख्याको अवस्था निम्नानुसार तालिकामा यसरी प्रस्तुत गरिन्छ ।

वडा नं.	हिन्दु			बैद्व			क्रिश्चियन			जम्मा		
	परिवार	जनसंख्या	प्रतिशत	परिवार	जनसंख्या	प्रतिशत	परिवार	जनसंख्या	प्रतिशत	परिवार	जनसंख्या	प्रतिशत
१	११	६९२	१००	०	०	०.०	०	०	०.०	११	६९२	१००
२	६०	३६५	१००	०	०	०.०	०	०	०.०	६०	३६५	१००
३	१०	७४८	९७.९	२	१६	२.१	०	०	०.०	११	७६४	१००
४	७९	५१५	१००	०	०	०.०	०	०	०.०	७९	५१५	१००
५	४५	३०५	१००	०	०	०.०	०	०	०.०	४५	३०५	१००
६	७८	५४२	१००	०	०	०.०	०	०	०.०	७८	५४२	१००
७	१०	६७८	१००%	०	०	०.०	०	०	०.०	१०	६७८	१००
	७					%			%	७		%
८	९७	५६०	१००	०	०	०.०	०	०	०.०	९७	५६०	१००
९	८७	५४९	९९.१	०	०	०.०	१	५	०.१	८८	५५४	१००

स्रोत: प्यूठान जिल्लाको बरौला गा. वि. स. को वस्तुस्थिति विवरण २०६७

३.९ निष्कर्ष

बरौला गा.वि.स. राप्ती अञ्चलको प्यूठान जिल्ला अन्तर्गतको एक गा.वि.स. हो । यो प्यूठान जिल्लाको पूर्वी क्षेत्रमा अवस्थित छ । पहाडी क्षेत्रमा

पर्ने यो गा.वि.स.को भू-बनोट हेर्दा मध्यखण्ड समथर छ भने अन्य खण्डहरू विकट रहेका छन् । अधिकांश क्षेत्रमा उर्वर माटो पाइने यस गा.वि.स.मा धान, मकै, गहुँ मुख्य वाली मानिन्छन् । ऐतिहासिक दृष्टिले जिल्लामा परिचित यस गा.वि.स. मा विभिन्न जातजाति र पेशामा आवद्ध मानिसहरू बसोवास गर्दछन् । मुख्य पेशा कृषि र मुख्य धर्म हिन्दु रहेको यस क्षेत्रका मानिसहरू दसैं, तिहार, तीज, माघे सङ्क्रान्ति आदि जस्ता चाडपर्वहरू धुमधामका साथ मनाउने गर्दछन् । विभिन्न जातजातिका मानिसहरू आ-आफ्नो जातीय समुदायमा आवद्ध रहेता पनि केही स्थानहरूमा विभिन्न जातका मानिसहरू एउटै समुदायमा रही आपसी सौहार्दता कायम गरेको पाइन्छ । जनसंख्याको हिसाबले जिल्लाको मध्यमस्तरको मानिने यो गा.वि.स. प्राकृतिक , साँस्कृतिक, भौगोलिक तथा ऐतिहासिक दृष्टिले सुन्दर बस्ती हो । आवश्यक पूर्वाधार विकास गरी यस क्षेत्रको आर्थिक, सामाजिक, साँस्कृतिक तथा पर्यटकीय विकासमा ध्यान पुऱ्याउन सकेमा यस क्षेत्रका जनता र क्षेत्रको तुरुन्त विकास हुने कुरामा कसैको दुई मत हुँदैन त्यसैले सम्बन्धित निकाय तथा सम्बन्धित व्यक्तिहरूले यस क्षेत्रतर्फ ध्यान पुऱ्याउन आवश्यक देखिन्छ ।

अध्याय चार

बरौला गा.वि.स.मा प्रचलित लोकगीतहरूको अध्ययन र मूल्याङ्कन

४.१ परिचय

लोकगीत लोक साहित्यको प्राचीन विधा हो । लोकगीत सङ्कलन गर्ने गाउने ,सुनाउने परम्परा मानव सभ्यताको विकाससंगै भएको मानिन्छ । लोकगीत स्थान ,समय ,जातजाति र भाषभाषीअनुसार फरक-फरक हुन्छन् । लोकगीत विभिन्न गायक तथा सङ्कलकहरूले विभिन्न ठाँउमा गई सङ्कलन गरेको पाइन्छ । लोकगीतले लोकमानसका दुःख , पीडा, हर्ष ,धर्म ,संस्कृति, रीतिस्थिति र परम्परालाई प्रस्तुत गर्ने हुनाले सम्बन्धित क्षेत्रको यथार्थ प्रस्तुति यसमा पाइन्छ । प्यूठान जिल्लाको बरौला गाविस पनि लोकसाहित्यमा धनी छ । यस गाविसमा मनोरञ्जन प्रदान गर्ने तथा नीतिशिक्षा ,उपदेश, धर्म-संस्कृतिलाई उजागर गर्ने थुप्रै लोकगीतहरू प्रचलनमा छन् । यस अध्ययनपत्रमा तिनै गीतहरूको अध्ययन, सङ्कलन तथा सामान्य परिचय दिने प्रयास गरिएको छ ।

४.१.१ खेलगीत

केटाकेटीहरू खेल्दा गाइने गीतहरूलाई बालखेलगीत भनिन्छ । बालखेलगीत प्रायः सामूहिक रूपमा गाइन्छन् । यस गा.वि.स.को विभिन्न क्षेत्रमा पनि बालखेलगीतहरू निकै प्रचलनमा छन् । यस्ता गीतहरू बालबालिकाले स्वत-स्फूर्त रूपमा गाउने गर्दछन् । यी गीतहरू गाउँदा संगीतको प्रयोग गरिएको पाइँदैन । यस क्षेत्रमा बालबालिकाले गाउने खेलगीत निम्न रहेका छन् ।

-उर्कुची मुर्कुची चन्दन चाप

चुप्के दाना पुतला

साउन काटे आलु

आलु काटे राना जी

नुन चुक ढुक ।

(स्रोत: सरिता जि.एम. र धनी राउत बरौला ६ र ९)

यो बालखेलगीत यस क्षेत्रमा प्रचलनमा रहेको पाइन्छ । विशेष गरी बालबालिकाहरू कुनै ठाउँमा भेलालाई बस्दा साभ -विहान घरमा भाइ -बहिनी ,साथीसंगीनीसँग खेल्ने गरेको पाइन्छ ।

यस खेलगीतमा केटाकेटीहरू भेलाभई सबैले घोटो हात फिजांएर भुंइमा राख्ने र सबैको हातमा क्रमश -उर्कुमी मुर्कुची .....) । गीत गाउँदै जसको हातमा गीतको अन्त्य हुन्छ उसको हात खेलबाट हटाउने गर्दछन् । यस्ता गीतमा संगीत हुँदैन तापनि बालमनोरञ्जनका लागि यी महत्वपूर्ण मानिन्छन् ।

-ओरो दोरो काँशी कोरो

बनमा बस्ने भँगेराको कान्छो छोरो

इर्कीमिर्की दुधै छिर्की

असुरकाटे डाममारे डुम

यस खेलगीतमा केटाकेटीहरू हात जोडेर गोलो घेरा बनाउँछन् र पालै पालो माथिका पंक्तिहरू एकजनाले गाउँदै 'डुम ' पर्ने व्यक्ति क्रमश खेलबाट हट्दै जान्छ । यस गीतमा विवेच्य क्षेत्रमा प्रचलित जाति भेदबाट जन्मिएको चर्को विकृति चित्रण भएको पाइन्छ ।समाजमा व्याप्त पानी चल्ने र नचल्ने भनि गरिएको अमानवीय प्रथा यस खेलगीतको पृष्ठभूमि हो ।यो खेलगीत समाज सचेत हुँदै जाँदा अन्त्य हुने देखिएता पनि केटाकेटीहरू फुर्सदको समयमा अथवा खेल्ने समयमा यसै गीतमा रमाउने गर्दछन् ।

-यत्ती यत्ती पानी घो घो रानी

पाइतला पाइतला पानी घो घो रानी

घुँडा घुँडा पानी घो घो रानी

कुम कुम पानी घो घो रानी

यो खेलगीत पनि यस क्षेत्रमा निकै प्रचलित छ । यस खेलगीतमा सबै बालबालिकाहरू गोला घेरामा उभिन्छन् र सामूहिक रूपमा यत्ती यत्ती पानी घो घो रानी पत्ती गाउँदै पाइतलादेखि टाउको सम्म पुऱ्याउँछन् । अन्त्यमा बाहिरिनका लागि निकास खोज्छ तर बाहिरिने अनुमति नपाएपछि बीचबाटै निस्केको देखाइन्छ । यो खेलगीतबाट बालबालिकाले मनोरञ्जनका साथै चलाखी र बहादुरी पूर्ण व्यवहार प्रदर्शन गर्न पाउँदा आनन्दको अनुभूति गर्दछन् ।

४.१.२ अन्य गीत

घुगुती बासुती

के खाती दुदुभाती

कोले दिन्छ माइज्यूले आदि

(स्रोत: सुरेश आले, बरौला ३)

यो पनि यस क्षेत्रमा प्रचलित बाल गीत हो । विशेष गरी सानो बालकलाई फुल्याउंदा ,सुताउंदा, तेल लगाइदिंदा यो गीत गाउने गरिन्छ । यो बालकको अभिभावक वा धरालेले आफु सुतेर आफ्ना दुवै हात समातेर खेलाउदै गाइन्छ । यसो गर्दा बालक खेल र गीतले रुन छोड्छ ।

-हाँसी कुती हाँसीकुती

चाउन्या जाई

आधारोटी खान पाइन भनेर

कुनामा बसी रोई ।

(स्रोत: नुमा परियार, बरौला ३)

यो गीत पनि यस क्षेत्रमा प्रचलित बाल गीत हो । रोएको बच्चालाई फुल्याउन यो गीत गाइन्छ । यस गीतमा बच्चालाई एकछेउतिर सुताइन्छ र अभिभावक वा धरालेले बच्चालाई हँसाउन पेटमा हातले काउकुती लगाउँदै हाँसी कुती ,हासी कुती गीत गाइन्छ । यसो गराउँदा रुन लागेको बच्चा पनि हाँस्न थाल्छ ।

- जुनमामा जुनमामा

थाल बटे खसाल्देऊ

हाम्री सानी नानीले

बुबुमाम सुरूपप ।

(स्रोत: सिद्धिमान बि.क. , बरौला ८)

यो गीत पनि यस क्षेत्रमा प्रचलित बाल गीत हो । यो गीत रातको टहटह जून लागेको समयमा बच्चालाई जून देखाउँदै अभिभावकले गाउँदछन् । यसमा बालकलाई जूनसँग साइनो जोडी दिई संवाद गराउन खोजिन्छ ।

४.२ भजनगीत

धार्मिक पूजाआजाका अवसरमा गाइने गीतलाई भजन भनिन्छ । भजनमा पूजा गरिएका देवीदेवताहरूको गुण, शक्ति र सामर्थ्यको बयान गरिएको हुन्छ । धर्मप्रति आस्था भएका नेपाली जनता आफ्ना घरमा सत्यनारायण भागवत वा अन्य कुनै पूजा सम्पन्न गरेपछि रातभरी बत्ती बालेर जाग्राम बस्छन् । एकादशी, माघेसङ्क्रान्ति, शिवरात्रीजस्ता धार्मिक पर्वहरूमा पनि पवित्र स्थलमा गई सामूहिक रूपमा भजन गाउने चलन छ । भजनमा कतै कतै एउटाले गाउने र अरुले सुन्ने वा छोप्ने काम गरिन्छ । भजन प्रायः पुरुषले गाउने, सुन्ने र भट्टयाउनेमा पुरुष र स्त्री दुवै हुन्छन् ।

यस क्षेत्रमा पनि भजनगीत निकै प्रचलित छ । यो विशेष गरी धार्मिक संस्कारसँग सम्बन्धित भएकोले पूजा-आजा, ब्रत, माघेसङ्क्रान्ति, पूर्णिमा,

महाशिवरात्री आदि जस्ता पर्वहरूमा गाउने गरिन्छ । भजनमा देव देवीको स्तुतिगान गर्ने आस्था प्रकट गर्दै शरण पर्ने खालका भजनहरू गाएको पाइन्छ । यस क्षेत्रमा कुनै विशेष चाड, पर्व वा उत्सवको अवसरमा भजनहरू गाएको पाइन्छ । यस क्षेत्रमा कुनै विशेष चाड, पर्व वा उत्सवको अवसरमा भजनकीर्तन गर्ने समूहलाई बोलाउने, निमन्त्रणा गर्ने र रातको वा दिनको समयमा सबै जुटी भजन गाउने र नाच्ने गरिन्छ । यस क्षेत्रमा भजन गाउँदा खैजडी, मुजुराजस्ता लोकबाजहरू पनि बजाउने प्रचलन छ । हाल आएर मुजुरा, खैजडीको सट्टा मादलले पनि काम चलाउने गरेको पाइन्छ । यस क्षेत्रमा प्रचलनमा रहेका भजनगीतहरू निम्नानुसार रहेको पाइन्छ

४.२.१ गणेशजीको भजन

यो भजनगीत कुनै पूजा-आजको समाप्तिपछि रातको समयमा सामूहिक रूपमा गाइन्छ । विशेष गरी महिलाहरूले सामूहिक रूपमा गाउँदै पालैपालोसँग नाच्ने पनि गर्दछन् । नव-युवायुवतीले भन्दा उमेर ढल्केका महिला पुरुष यस भजनगीतमा बढी उत्साहित देखिन्छन् । गणेशजीको महिमा गान गर्दै आस्था तथा भक्तिभाव प्रकट गर्ने गरिन्छ। यो गीत गाउँदा लोकबाजाहरू जस्तै:-खैजडी, मुजुराको प्रयोग गरेको पाइन्छ । यो भजनगीत परम्परादेखि हालसम्म यस क्षेत्रमा उत्तिकै प्रचलनमा रहेको पाइन्छ । यो गीत यस प्रकारको रहेको पाइन्छ:

जै गणेश जै गणेश जै गणेश देव

माता जस्की पार्वती पिता महादेव

भाद्र शुक्ल चौथी तीथि उही मंगलबारमा

गणेशजीको जन्म भयो कैलाश दरवारमा

चार हात भई दया गर्ने एक दाँत हुने

मुसा माथि सवार गरी सिंदुर लगाउने

कसार वाटी भोग लगाई हामी गरौं सेवा

हार चढाउ फूल चढाउ अनि चढाउ मेवा

अन्धालाई आँखा दिने कोडीलाई माया

अपुगलाई पुग दिने भक्तजनलाई माया

भक्त हामी पुकार गछौं सम्भुजीका छोरा

भक्ति तिम्रो अधिकै छ काम गर्दै पूरा

जै गणेश जै गणेश जै गणेश देव

माता जस्की पार्वती पिता महादेव

(स्रोत: गंगाराम पाण्डे, बरौला ७)

४.२.२ शिवजीको भजन

यो भजनगीत यस क्षेत्रमा प्रचलित रहेको छ । विशेष गरी महाशिवरात्री पर्वका दिन शिवजीका मन्दिरहरूमा महिला, पुरुष, वृद्ध, केटाकेटी सबैले भजनकीर्तन गर्ने गरेको पाइन्छ । मुजुरा, बाँसुरी, मादलको समेत प्रयोग गरिने यस गीतमा सुरुमा एकजनाले भन्ने र पछि सामूहिक रूपमा गाउने गरिन्छ । यस क्षेत्रमा शिवभजनको बेला पालैसँग सबै नाचनुपर्ने केही क्षण भएपनि गाउनुपर्ने प्रचलन पनि रहेको पाइन्छ। बरौला ७ स्थित गौरीशङ्करको मन्दिरमा यो भजन निकै प्रचलित छ भने आसपासका क्षेत्रका सबैको जनजिब्रोमा यो गीत अन्य समयमा पनि बारम्बार उच्चारित हुन्छ । यस क्षेत्रमा प्रचलित शिवजीको भजनगीत यस प्रकार रहेको पाइन्छ ।

दीपै भलल शिवजीको मन्दिरमा

धुपै भलल शिवजीको मन्दिरमा

कति सुहायो, कति सुहायो

बाघको छाला, नागको माला

शिवजीको शिरमा

कति सुहायो,

विन्ति गछ्छौं महादेव

सुखसंग वाँचन पाऊँ

विन्ति गछ्छौं महादेव

सबैको कल्याण होस्

पार्वतीदेवी स्वामी महादेव

पुकार गछ्छौं हामी नजर होसन एक फेर

धुप दीप चढाउँछौं महादेव स्वामीलाई

कृपा तिम्रै हो नि बचाउनु हामीलाई

) शिव शंकरको गरौं वन्दना

चढाउ वेलपाती लगाउँ चन्दन

लाउँदैनन कपडा देह हुन्छ नाङ्गो

मसानमा बस्छन् सधैं मन उज्यालो ।

मुकुट जटाको तलक्क पारेर

टल्काउँछन् गंगा भारेर

शिव शंकरको गरौं वन्दना

चढाउ वेलपाती लगाउँ चन्दन ।

लिदैनन् ती कुनै अस्त त्रिशुल छ हातमा
वन पर्वत भ्रमण गर्छन् नन्दी लिई साथमा
नन्दीमा बसेर हेर्छन संसार
देवताका महादेव उमा शंकर ।
शिव शङ्करको गरौ वन्दना
चढाउ वेलपाती लगाऊँ चन्दन् ।

(स्रोत :कमला पोख्रेल, बरौला ८)

४.२.३ रामवनवासको भजन

यो भजनगीत यस क्षेत्रमा प्रचलित छ । गाउँघरमा गरिने धार्मिक अनुष्ठान, पास्नी षष्ठीपूजा लगायत विभिन्न उत्सव तथा पर्वहरूमा भजन मण्डलीले गाउने गर्दछन् । यो सामूहिक रूपमा गाउने प्रचलन छ । यसलाई लयबद्ध र क्रमिकतामा अगाडिबढाउने एक दुई जना जानकार व्यक्ति हुन्छन् भने अरूले पछि, संगसंगै गाउने गर्दछन् । यसमा स्थानीय स्तरकै लोकबाजा जस्तै मादल, मुजुरा, खैजडी द्वारा संगीतबद्ध गरिन्छ । राम वनवासको भजन गीत यस प्रकार छ ।

अयोध्यामा थिए उनै दशरथ राजा ।

खुसी थिए सबै प्रजा बज्यो पञ्चे बाजा ॥

रामचन्द्र, लक्ष्मण, भरत, शत्रुघ्न ।

वीर वीर पुत्र थिए दशरथका भन् ॥

सुमित्रा र कैकेयी कौशल्या रानी थिए राजाका तीन जना ।

जेठी भइन कौशल्या माइली कैकेयी थिइन् ॥

मन्थरको कुरा सुनी सराप गरी दिइन् ।

भन्न लागिन् राजालाई घुर्कि देखाएर ॥
पठाइदिनुरामलाई वनमा यति खेर ।
दिनुहोस आज भरतलाई राजा ॥
रामलाई पठाईदेऊ आज वनवास ।

कैकेयीको कुरो सुन्दा राजा छक्क परे ।
कस्तो वचन् सुन्नु पप्यो आज मैले हरे ॥
कैकेयीको वचन सुनेर मूर्च्छा भए राजा छातीमै हानेर ।

पिताजीको आज्ञा मानी बुभाएर मना
जाने सुर गर्नु रामचन्द्रले वन॥
बिदा हुन लाग्नु भयो आफ्नै मातासिता
मूर्च्छा भइन् कौशल्या हेर शिव निता॥

भन्छन् राम मातालाई हेरी आउँछु चाँडै फर्केर म फरि ।

१४ वर्ष कति हो र १४ दिन जस्तो
पिताजीको मर्जी भयो मेरो भाग्य यस्तो॥
बिदा पाउँ खुसी मनले जान आँटे वना
बस्नुहोला महोतारी बुभाएर मना॥
हे माता जाँदैछु वना
बस्नुहोला बुभाइ यो मना॥
भन्न लागिन् कौशल्या रामलाई हेरी॥
भोक लागे रामचन्द्र के-के खान्छौ फेरी॥
खाने केमा सुत्ने कहाँ वास बस्छौ॥
पहिरिएका वस्त्र फाटे फेरी के पो लाउँछौ॥

नजाउ राम छाडेर महल कस्ले गई वनमा तहला

सम्भाउन लागे फेरी आफ्नै मातालाई

हिड्छु म ता जङ्गलमा फलफूल खाईं

वस्त्र फाटे लाउँछु म त हुन्छ बोक्रा वनको

तपाईंको पिर नगरी तर्क नहोस् मनको॥

निद्रा लागे तक्रिया हातको

विछ्याउन सुकेका पातको॥

विदा पाउँ महतारी लिनु किना

१४ वर्ष कति होर यो हो १४ दिना

यति भनी राचन्द्र गए सीतातिरा

भन्न लागे सीतालाई नेलेउ सीता पिरा॥

म पनि जान्छु है नाथा

छोड्ने हैन हजुरका पाउ गाथा॥

सम्भाउँदा, बुभाउँदा सीता नमानेरा

भन्न लागे रामचन्द्रले सीतालाई हेरा॥

यसो भए जाउ सीता सासुसित फेरी

बिदा माग हात जोडी गई यति खेरा॥

मागिन बिदा दुई जोडेरा

आफ्नै छाती आफैले फारेरा

*बुहारीको कुरो सुनी भन्ना लागिन् सासु
भर्न लागे आँखाबाट बर्षा सरी आँसु॥*

(स्रोत : मानबहादुर जि.सी. , बरौला ८)

बरौला गा.वि.स.मा प्रचलित लोकगीत अन्तर्गत भजनगीतमा शिव, गणेश र रामका स्तुति तथा महिमाका गीतहरूनै प्रचलनमा रहेका छन् । उल्लिखित गीतहरू अध्ययन गरी यस अध्ययनपत्रमा राखिएको छ ।

४.३ भ्याउरे गीत

बाह्रै महिना गाइने नेपाली भाषाको सबभन्दा लोकप्रिय र मनोरञ्जन प्रधान गीतको नाम भ्याउरे हो । बरौला गा.वि.स.का सबै स्थानमा यो गीत निकै प्रचलित छ । यो गीतमा मादलको तालमा नाच्ने पनि गरिन्छ । कुनै खास कार्य, उत्सव, पर्वसँग सम्बद्ध नभएको यो गीत मनोरञ्जन प्रधान हुन्छ । मेलापात गर्दा, उकाली-ओराली गर्दा, फुर्सदको समयमा, चाडपर्वहरूमा भेला हँदा यो गीत गाइन्छ । अन्य गीतहरू गाएको समयमा कुनै अवसरमा बीचबीचमा मनोरञ्जनका लागि यी गीत गाइन्छन् । यस क्षेत्रमा प्रचलित भ्याउरे गीतहरू छन्दोवद्ध रहेको पाइन्छ । छन्दसम्बन्धी जानकारी नभएता पनि यस क्षेत्रका मानिरहरू लय, सुर र अनुप्रास मिलाई गीत रच्ने र गाउने गरेको पाइन्छ । बरौला क्षेत्रमा प्रचलनमा रहेका भ्याउरे गीतहरूलाई यसरी प्रस्तुत गरिन्छ:

गैरावारी टाँकी र कोइरालो

सम्भयो माया आँसुको बैरालो ॥

(स्रोत: सुदन जि.सी., बरौला ८)

यो गीत ४, ५ वा ४, ६ अक्षरमा विश्राम हुने भ्याउरे छन्दमा प्रचलित गीत हो । यो प्रायः जसो सबै क्षेत्रमा गाइन्छ । जुनसुकै समयमा पनि माया प्रीतिको अभिव्यक्ति प्रकट गर्दै मनोरञ्जनका लागि यो गीत गाउने प्रचलन छ । यो विशेष गरी युवायुवतीको गीत हो ।

सालघारीमा सालको पात बेलघारीमा बेल

हामीलाई आँखालाए जानु पर्ला जेल ॥

(स्रोत: नारायणी जि.सी., बरौला ७)

यो गीत ५ र १० अक्षरमा विश्राम हुने भ्याउरे छन्दको प्रचलित गीत हो । यो विशेष गरी युवायुवतीहरूले गाएको पाइन्छ । सामान्य कामकाज वा मेलापातमा भेटघाट हुँदा गीतको माध्यामवाट चिनजान, परिचय गर्दै मनोरञ्जन गर्ने हेतुले यो गीत गाएको पाइन्छ । परिचितलाई जिस्काएर मनोरञ्जन लिने र अपरिचित जो कोहीसँग परिचय लिदै मनोरञ्जन गर्ने काम गरेको पाइन्छ । यसैगरी यस क्षेत्रमा थुप्रै भ्याउरे भाकाहरू प्रचलित छन्, जसलाई यसरी प्रस्तुत गरिन्छ :

सानुमा सानु कुसुमे रुमाल धोवीले नधुने

उकाली बाटो म कति धाऊँ भेट कैले नहुने ।

फूलको थुँगा क्या मीठो वासना

दन्दबिरी खोलेर हाँसन ।

पानी पप्यो गैरी ताल पप्यो

मायाँबढ्यो माइतीलाई गाल पप्यो ।

छप्प काटी दूध आउने

कान्छीलाई बोलाउँदा कान्छो रिसाउने ।

वल्लो खोलो पल्लो खोलो धमिराको गोलो
चट्ट पारी सिलाइदे सुजी पाइला जाने चोलो ।

खाला वारी खोला पारी पिपलु र वर
यत्ति राम्री पातलीको कहाँ होला घर ।

भीरको बाटो सम्मै छ खनेर
माया तिमी आउँछौ कि भनेर ।

तिमी सित मै माया लाउने छु
ठाडो बाटो धाएर आउने छु ।

डाँडैमाको पिपलु छायाँले
आएँ म त हजुरकै मायाले ।

(स्रोत: माधवा जि.सी., बरौला ७)

बरौला गा. वि. स. मा माथि उल्लिखित भ्याउरे गीतहरू नै प्रचलनमा रहेका छन् । हालसम्म यस क्षेत्रका भ्याउरे गीतहरूको सङ्कलनमा कसैको ध्यान पुगेको पाइँदैन । प्रस्तुत अध्ययनपत्रमा सङ्कलन गरिएका भ्याउरे गीतले नेपाली लोकसाहित्यको लोकगीत संकलन र अध्ययन कार्यमा थप टेवा पुऱ्याउने कुरा निश्चित छ ।

४.४ तीजका गीत

नेपाली हिन्दुनारीहरूको महानपर्व तीज महत्वपूर्ण पर्व हो । यो हरेक वर्ष भाद्र शुल्क तृतीयमा पदछ । हिन्दुनारीहरूले भगवान श्री महादेवको पूजा आरधना गर्दै असल पति पाउने कामनाको साथै पतिको दीर्घायुको कामना गर्दै यो पर्व मनाउने गर्दछन् । नेपाल अधिराज्यभर मनाइने यो पर्व यस बरौला गा.वि.स. मा फरक ढंगले मनाइन्छ । श्रावण महिनाको १ गतेदेखि भाद्र शुल्क पञ्चमी

तीथिसम्म यहाँका हिन्दु नारीहरू तीजको तयारीमा जुट्दै पञ्चमी तीथिमा समाप्त गर्ने गर्दछन् । श्रावण १ देखि सुभारम्भ हुने यो पर्वमा विशेषगरी सुरुका चरणमा गीत र नाचलाई नै प्रमुखता दिइन्छ । १ गते देखि हरेक विजोर दिनमा आ-आफ्नो समुदायको वडाको सार्वजनिक स्थल, चौतारो, कसैको घर आदिमा चेलीबेटीहरू जम्मा हुने, भलाकुसारी गर्ने र नाचगान गरी मनोरञ्जन गर्ने काम गरिन्छ । पुरुषको भन्दा महिलाको सहभागिता हुने यस अवसरमा पुरुषहरूले पनि मादल, बाँसुरी बजाएर, नाचेर थप मनोरञ्जन प्रदान गर्ने गर्दछन् ।

तीजमा विशेषगरी महिलाहरूले आफ्ना दुःख, दर्द, बेदना, प्रताडनालाई गीतको माध्यमबाट अभिव्यक्ति गर्दछन् । भगवान शिवको गुणगान र स्तुतिलाई पनि महिलाहरूले जोड दिएको पाइन्छ । श्रावण महिनाभर नै आफ्ना व्यथा कथाहरू अभिव्यक्ति गर्ने महिलाहरू खास पर्वका दिन आफ्नै जन्मघर वा माइतीघर जाने प्रचलन छ । अरु समयमा नबोलाए पनि माइतीघर जाने महिलाहरू तीजको बेला माइतीबाट बुबा, दाजु, भाइ तथा कुनै आफन्त लिन नआएसम्म नजाने र घरपरिवारले पनि नपठाउने प्रचलन यस क्षेत्रमा रहेको पाइन्छ । साथै 'दरखाने' दिनसम्म अनिवार्य चेलिबेटी माइतीमा जम्मा हुने र मीठामीठा परिकार बनाएर खाने चलन पनि रहेको छ । तीजको दिनमा विवाहित, अविवाहित सबै महिलाहरू 'निराहार' बस्ने नाचगान गर्ने, आफन्त साथीसँग भेटघाट हुनेजस्ता काममा व्यस्त रहन्छन् । पञ्चमी तीथिका दिन ऋषीको पूजा गरी दानपुण्य गरेर पतिको गोडाको जलखाई यो पर्वलाई समाप्त गर्दछन् । तीज पर्वका विशेष दिन (दरखाने, तीज पञ्चमी)मा महिलाहरूलाई घरायसी काममा नलगाउने, स्वतन्त्रता प्रदान गर्ने, सबै काममा पुरुष नै खटिने प्रचलन यस क्षेत्रमा रहेको पाइन्छ । तीजमा महिलाहरूले गाउने गीतहरू यस प्रकार रहेको पाइन्छ ।

४.४.१ तीजको गीत

तीजको बेलामा छोरी घर पठायौ

अधेरी खोलाले लग्यो बरिलै!
बाबा त भन्दा हुन छोरी घर पठायौँ
ससुर बाबा भन्दा हुन् 'बहु आइन्'
उरलाँदि नदियाँ ढलकाँदी डुँगिया
मर्न लेख्यो मलाई आधै बीचमा
बाबाले सुन्नन् धुरु धुरु रुनन्
नरोउ नराउ भन्दिए स्वामी राजैले
बाबाले दिएका पाथी पाथी गहना
घुमरी घाटमा घुम्दछन् बरिल

(स्रोत: बसन्ता जि.सी., बरौला ७)

प्रस्तुत गीत माइतीबाट घर पठाएकी चेलीलाई खोलाले बगाएर लगेको कारुणिक घटनामा आधारित छ । डाँडा-पाखा भीर-कन्दराको बाटो हुँदै घर माइत गर्ने महिलाले खुसी र उत्साहको पर्व तीजमा दुःख र करुणाको स्थिति नआओस भनी सचेत गराउन यो गीत गाएको पाइन्छ । यो गीत यस क्षेत्रमा निकै प्रचलित र सान्दर्भिक पनि मानिन्छ ।

४.४.२ तीजको गीत

शिरै लाउने शिरफलमा लालुमोहर लेखेको
हेर पापी निधारमा सौता लेखेको
गलै लाउने नौगोडीमा लालुमोहर लेखेको
हेर पापी निधारमा सौता लेखेको ।

(स्रोत: धनी राउत, बरौला ९)

यस क्षेत्रका प्रचलित प्रस्तुत गीतमा लोग्नेले बहुविवाह गरेपछि प्रताडित बनेका नारीले धन दौलतले सुख नदिने भन्दै आफ्नो भाग्यलाई दोष दिएको अभिव्यक्ति रहेको पाइन्छ । बहुविवाह गर्ने लोग्ने मात्र दोषी नभई नारीको पनि दोष देखाउँदै दुवैलाई सचेत पार्न यो गीत गाएको पाइन्छ ।

४.४.३ तीजको गीत

शिरै लाउने सिर्फुल त सन्दुसैमा राखिदैंउ

उघारेर हेर्दा खेरी छैन राजै

कित दियौ राजैले मनकी रानीलाई

कि त खेल्यौ राजै तिरिपासा

तिरिपासा खेली खेली सिर्फुल मेरो गै सक्यो

एकलै जाला राजै तिम्रो जोवान

हातै लाउनी चुरिया त सन्दुसैमा राखितैं

उघारेर हेर्दा खेरी छैन राजै

कि त दियौ राजैले मनैकी रानीलाई

कि त खेल्यौ राजै तिरिपास

तिरिपासा खेलीखेली चुरिया मेरो गैसक्यो

एकलै जाला तिम्रो जोवान

गोरी लाउनी पाइजप त सन्दुसैमा राखितैं

उघारेर हेर्दा खेरी छैन राजै

(स्रोत: मिरा ज्वाली, बरौला ७)

प्रस्तुत गीत बरौला गा.वि.स.मा तीजको बेलामा गाइने गरिन्छ । महिलाहरूले आफ्नो लाग्नेको गलत क्रियाकलापप्रति आशङ्का गर्ने क्रममा यो गीत गाएको पाइन्छ । घरको धनसम्पत्ति जुवातासमा सिध्याउने, जहान परिवारप्रति वेवास्ता गर्ने श्रीमानलाई सचेत बनाउन दबाब स्वरूप यो गीत प्रचलनमा रहेको पाइन्छ ।

४.४.४ तीजको गीत

आइनीको डिलमा काली कौवै का का
के समिचार ल्यायौ काली कौवै
एकुमा समिचार कागतुको चिर्कटो
दोसरी समिचार तिम्लाई लिन हो ।

मेरो माया मान्दा हुन त बाबै लिन आउँदा हुन्
कागतुको चिर्कटाले जान्न बरिलै ।

(स्रोत : मधु जि.सी. , बरौला १)

प्रस्तुत गीत यस क्षेत्रमा प्रचलित तीजको गीत हो । तीजमा माइतीले लिन नआई चिठीद्वारा निमन्त्रणा पठाएकोमा चेलीले असहमति जनाउँदै नजाने विचार व्यक्त गरिएको भाव यसमा रहेको छ । मानवेत्तर पात्र कागलाई यस गीतमा सूचनाको माध्यम बनाइएको छ । तीजमा चेलीबेटीलाई माइतीपक्षबाट लिन जानैपर्ने यस क्षेत्रको प्रचलनलाई यस गीतमा व्यक्त गरिएको छ ।

४.४.५ तीजको गीत

दिदी बैनी जम्मा भई खाने पिने बेलामा
साउ मोराले बाटो छेक्यो, दैलो ठेलामा

तीज आयो भनेर सबै जान्छन् माइत
आफ्ना माइती मौलानपारि छैन साइत
यो रमाइलो बेलामा जानुपयो मेलामा
मै चेलीको आँशु खस्यो दैला ठेलामा

दोष छैन आमा वा लाई न त दाजुभाइलाई

दोष पनि रिस पनि बैरी मारालाई

छोरा छोरी च्याल्ल व्याल्ल रुघाकाँसो दिन दिनमा

यो मुटुमा आगो बल्छ सधैं छिनछिनमा

लोग्ने मेरो मौलानमा भाँडा मिस्ने नोकरी

कतिसम्म गरुँ मैले साउको चाकरी
मीठो चोखो के खानु र छैन खानी घरमा
यो बेलामा कस्नी साहुलाई छैन सरम
बीस रूपपे रिन ल्याए ठेकी लगच गागरी
कतिसम्म गरुँ मैले साउको चाकरी

(स्रोत: नुमा परियार, बरौला ३)

प्रस्तुत तीजको गीतमा यस क्षेत्रका आर्थिक रूपले कमजोर मानिसहरूले भोग्नु परेका पीडा प्रस्तुत गरेको पाइन्छ। साहुको ऋणले चुर्लुम्म डुबेको, श्रीमान् प्रदेशमा निम्न स्तरको नोकरी गर्न बाध्य भएको, जीवनभर साहुको ऋण तिर्न नसकेर दास बन्नु परेको अवस्थालाई गीतका माध्यमबाट व्यक्त गरेको पाइन्छ। मेलापर्वले गरिब निमुखाहरूलाई भन् पीडा थप्ने हुन्छ भन्ने भावमा आधारित भएकाले यो गीत यस क्षेत्रमा प्रचलनमा रहेको पाइन्छ।

४.५ सराएँगीत

बरौला गा.वि.स.क्षेत्रमा यो गीत निकै प्रचलित छ। आश्विन शुक्लपक्षको रामनवमीदेखि एकादशीसम्म भगवती देवीको मन्दिर र कोतमा यो गीत गाइन्छ। यस गा.वि.स. मा रहेको भगवती देवीको मन्दिर र बरौलाको कोत नामक स्थानमा अष्टमी र नवमीका दिन पशुबलि दिएपछि खड्ग, तरवार नचाउँदै गाइने यो नृत्यगीत हो। यस क्षेत्रमा यो पञ्चेबाजाका साथ गाइन्छ। पुरुषहरूद्वारा गाइने यो गीतमा एक जनाले भट्याउने र अरुले बाक्खै भन्दै पिठ्युँ जोडी नाच्ने चलन रहेको छ। घटस्थापनादेखि भगवती देवीको पूजा-आरधनामा खटिएका पुजारी, ब्राहमणहरू फूल, प्रसाद, अक्षता, जमारा डोलीमा राखी एकादशीको दिनमा सराएँगीत गाउँदै नदी वा पोखरीमा विसर्जन गरेपछि यस क्षेत्रको दशैंचाड सकिएको मानिन्छ। यस क्षेत्रमा प्रचलित सराएँगीत यसप्रकार रहेको पाइन्छ।

ओ ! राक्षस मारी वाक्खै..... नाचे द्यौता वाक्खै
ओ ! त्यही दिनमा वाक्खै..... नाचौं भाइ हो वाक्खै
ओ ! आयो दशैं ..... खेल भाइ हो वाक्खै

बर्ष दिनमा वाक्खै , आएको दशैं वाक्खै
मनाऊँ चाड यो वाक्खै , बाँचे आइसल वाक्खै
खेल भाइ हो वाक्खै , बाँचे आइसल वाक्खै
हाँसी हाँसी वाक्खै , नाची नाची वाक्खै
खेल भाइ हो वाक्खै , बाँचे आइसल वाक्खै
खेलौंला भाइ हो , वाक्खै

(स्रोत : कुमानसिंह घर्ती र रेशमराज ज्ञवाली, बरौंला १ र २)

प्रस्तुत गीतमा राक्षसको अन्त्य गरी खुसीयालीमा दसैं मनाइएको , सबैसँग भेटघाट भएको बाँचेमा आउंदो साल हाँसखेल गर्ने भाव व्यक्त गरेको पाइन्छ । यो यस क्षेत्रको पुरानो गीत मानिन्छ ।

४.६ भैलोगीत

बरौंला गा.वि.स.मा तिहार पर्वमा पुरुषहरूले गाउने महत्वपूर्ण गीत भैलो हो । यस क्षेत्रमा यो गीत भाइटीकादेखि तीन दिनसम्म गाइन्छ । यस क्षेत्रमा पुरुष समूहलाई 'भैलो' र महिला समूहलाई 'भैलनी' भन्ने चलन छ जुन अन्यत्रसँग मिल्दैन । यस क्षेत्रमा पुरुष समूहको गीतको थेंगो भैलो हुन्छ भने महिला समूहको थेंगो धेउसरै रहेको पाइन्छ । यस गीतमा एकजनाले भट्याउने र समूहले भैलो भन्ने गरिन्छ । मादल , बाँसुरी ,मुजुरा र भ्यालीको तालमा गाइने यस गीतमा नृत्य पनि हुन्छ । मादले ,पुसुडे र अन्य सिंगारुहरू घुमीघुमी नाच्ने यस गीतलाई यस क्षेत्रमा तीन भागमा विभाजन गरी गाउने गरिन्छ ।

- भूमिका खण्ड(आँगन चर्चा)
- सन्दर्भ खण्ड(भैलो खेल्ने प्रचलनबारे उल्लेख)
- आशीर्वाद खण्ड(घरमूलीलाई आशीर्वाद दिने सन्दर्भ)

भूमिका खण्डमा साथीभाइरू जुटेको कुरा र भैलो खेल्नका लागि उपस्थित भएको मुखियाको घरआँगनको चर्चा पाइन्छ ,जस्तै

ल है सबै संगी-	भैलो
ल है सबै भाइ हो -	भैलो
ल है जुटिहालिम -	भैलो
ल है बर्षदिनको-	भैलो
ल है तिहरैमा -	भैलो
ल है मुखियैको-	भैलो
ल है दरवारैको-	भैलो
ल है आँगनीमा -	भैलो

भैलोको दोस्रो खण्डमा वलिराजाले चलाएको चलनअनुसार भैलो खेल्न आएको प्रसङ्ग प्रस्तुत गर्दछन् ,जस्तै

ल है हामी संगी-	भैलो
ल है हाँस्दै खल्दै -	भैलो
ल है आयौ आज -	भैलो
ल है वलिराजाले -	भैलो
ल है पठाएर -	भैलो
ल है आएका हामी -	भैलो

ल है त्यसै होइन- भैलो
ल है राजाको आज्ञा - भैलो
ल है मानेर आयौ - भैलो

यसैगरी यस गीतको तेस्रो खण्डमा घरमूलीलाई आशीर्वाद दिने सन्दर्भको गीत गाएको पाइन्छ, जस्तै

ल है काँस भाइँ - भैलो
ल है फुलिरहे - भैलो
ल है बाँस भाइँ - भैलो
ल है नुडिरहे - भैलो
ल है मुखियैका - भैलो
ल है छोरानाति - भैलो
ल है घोडामाथि - भैलो

(स्रोत : बलविर वि.क र हुकम ब. जि.सी., बरौला ७)

प्रस्तुत पर्वसँग सम्बन्धित भएकाले तिहारको समयमा गाउने गरिन्छ । एक पुस्तावाट अर्को पुस्तामा हस्तान्तरित हुदै आएको यस गीतले तिहारको महिमा बढाउनुका साथै मनोरञ्जन प्रदान गरेको पाइन्छ ।

४.७ हैसा गीत

यो गीत यस गा.वि.स. का सबै क्षेत्रमा प्रचलित लोकगीत हो । विशेष गरी असामान्य बल प्रयोग गर्नुपर्ने किसिमको श्रम गर्दा यो गीत गाइने गरिन्छ । ठूला ठूला मुढा पल्टाउँदा, चढाउँदा ढुङ्गा उठाउँदा आदि जस्ता कार्यमा समूहको मूली व्यक्तिले भट्याउने र अरु सबैले एकसाथ बल लगाउने गर्दछन । जोडबलको काम गर्दा यस क्षेत्रमा यो गीत अनिवार्य नै मानिन्छ । यस क्षेत्रमा प्रचलित हैसा गीत यस प्रकार रहेको पाइन्छ ।

लौ भन भाइ हो	हैंसा
लौ गरे हुन्छ	हैंसा
लौ छरे पाक्छ	हैंसा
लौ आँखा कर्काइ	हैंसा
लौ कम्मर मर्काइ	हैंसा
लौ जोड गर भाइ हो	हैंसा
लौ यो पापी मुढो	हैंसा
लौ यो पापी दुङ्गो	हैंसा
लौ बलगरे जान्छ	हैंसा
लौ सबले भन	हैंसा
लौ सबले गन	हैंसा

लौ है लौ है लौ है .....

(स्रोत : हुम ब. रास्कोटी र लोक बहादुर घर्ती, बरौंला ४ र ७)

प्रस्तुत गीत श्रमगीत हो यसमा सङ्गीत हुँदैन । यस क्षेत्रमा श्रमिकहरूलाई प्रेरित गर्ने साधनका रूपमा यो प्रचलित छ । कुनै जोडबलको काम गर्दा श्रमिक समूहलाई नै सक्रिय बनाउने, उत्साह पैदा गर्ने, धेरथोर मनोरञ्जन प्रदान गर्ने प्रयोजनका लागि यो प्रचलित रहेको पाइन्छ ।

४.८ दाइँगीत

बरौंला गा.वि.स.का अधिकांश मानिसहरू कृषि पेशामा आवद्ध छन् । यस क्षेत्रका मुख्य वाली धान, मकै र गहुँ रहेका छन् । मेलापात ,घाँसदाउरा काटने

क्रममा लोकगीत गाउने प्रचलन यस क्षेत्रमा निकै प्रचलित रहेको पाइन्छ । यस क्षेत्रमा प्रचलित लोकगीतअन्तर्गत दाइँगीत पनि प्रचलनमा छ। धान , गहुँ , जौ दाइँ गर्दा मनोरञ्जनका लागि र श्रमिकहरूलाई थकान महसुस नहोस् भन्नका लागि यो गीत गाएको पाइन्छ । यस क्षेत्रमा प्रचलित दाइँगीत यस प्रकार रहेको पाइन्छ ।

माराभाइ माराभाइ माराभाइ माराभाइ

सह ल्याइदेऊ शङ्कर ल्याइदेऊ

सिडमाथि ल्याइदेऊ जुरोमाथि ल्याइदेऊ

पत्ले माराभाइ , भाइमारा तारे माराभाइ

डरी भरिदेऊ कोठरी भरिदेऊ

सहकाल देऊ , अनिकाल भगाइदेऊ

(स्रोत : नन्दराम पाण्डे र पूर्ण बहादुर जि.सी., बरौला ७ र २)

प्रस्तुत गीतमा दाइँ गर्दा गोरुलाई फक्याईफुल्याई गर्ने , सहकाल ल्याइदेऊ , शान्ति छाओस भन्दै कामना गर्ने गरिन्छ । श्रम गर्नेहरूलाई पनि उत्साहित गर्नका लागि यो गीत गाउने प्रचलन रहको पाइन्छ ।

४.९ निष्कर्ष

प्रस्तुत परिच्छेदमा ८ वटा लोकगीतलाई मूलशीर्षक राखेर सङ्कलन गरिएको छ । पहिलो लोकगीत बालगीतमा खेलगीत र अन्य बालगीतको चर्चा गरिएको छ । बालकहरूलाई फक्याउन, फुल्याउन र मनोरञ्जन दिलाउनका लागि यी गीतहरू प्रचलनमा रहेको कुरा व्यक्त गरिएको छ । दास्रो गीत भजनमा गणेश, शिव र रामको गुणगान गाइनुका साथै भगवानप्रति आस्था, निष्ठा प्रकट गरिएको छ । तेस्रो गीत भ्याउरेमा मायाप्रीति र लोकमानसका

मनोरञ्जनपूर्ण कुराहरूको वर्णन गरिएको छ । यसमा ग्रामीण समाजका मानिसहरू गीतको माध्यमबाट आफ्ना भावना अभिव्यक्त गर्दै मनोरञ्जन लिन्छन् भन्ने देखाइएको छ । यसै गरी चौथो गीत 'तीजका गीत'मा हिन्दु नेपाली नारीहरू तीजमा वडो उत्साहित हुन्छन् । निराहार व्रत बस्छन् । पतिको दीर्घायु र सु-स्वास्थ्यको कामना गर्दछन् । यसका साथै वर्ष दिनभरी भोगेका पारिवारिक, सामाजिक, आर्थिक र लैङ्गिक प्रताडनाका अभिव्यक्तिहरू मुखारित गर्छन भन्ने विचार व्यक्त गरिएको छ । यसै गरी पाँचौ गीत 'भैलो'मा परम्परादेखि चलिआएको महान चाड तिहारको महिमा यसको प्रचलन बलीराजाको कुरा गीतद्वारा आशीर्वाद दिएको कुराको वर्णन गरिएको छ । छैटौ गीत 'बाक्खै' मा खुडा तरवारका कुरा, राक्षसको अन्त्य गरी दँशै मनाएको कुराको वर्णन रहेको छ । यसै गरी सातौँ गीत 'दाइँगीतमा' बाली भित्रयाउँदा श्रमिकलाई प्रेरित गर्दै मनोरञ्जन दिने सहकाल र शान्तिको कामना गर्ने कुराको वर्णन पाइन्छ । आठौँ गीत 'हैसागीतमा' जोडबलको काममा सामूहिक बल चाहिने श्रमिकहरूलाई उत्साहित पार्नुपर्ने एकै चोटी बल निकाल्दा काम सजिलै सम्पन्न हुने कुरा प्रस्तुत गरिएको छ ।

यसरी प्रस्तुत परिच्छेदमा प्यूठान जिल्लाको बरौला गा.वि.स.मा प्रचलित लोकगीतहरूको अध्ययन गरी तिनको पहिचान गराउने काम गरिएको छ ।

अध्याय पाँच

सारांश एवम् निष्कर्ष

५.१ सारांश

प्यूठान जिल्लाको बरौला गा.वि.स. लोकसाहित्यिक सामग्रीहरूले भरिपूर्ण गा.वि.स. हो । यहाँ लोकगीत, लोककथा, लोकगाथा, लोकनृत्य, उखान-टुक्का आदि विविध सामग्रीहरू छरप्रस्ट रहेका छन्। ती सामग्रीहरूमध्ये केही लोकगीतहरूलाई सङ्कलन गरेर थोरैमात्र भएपनि लोकगीतको सङ्कलन र सामान्य चर्चा गर्ने उद्देश्य लिएर प्रस्तुत अध्ययनपत्र गरिएको हो। ती सामग्रीलाई प्रस्तुत गर्ने क्रममा यस अध्ययनपत्रमा पाँच परिच्छेदको व्यवस्था गरिएको छ र हरेक परिच्छेदमा आवश्यक विषयवस्तु प्रस्तुत गरिएको छ ।

पहिलो परिच्छेद अध्ययनपत्रका रूपमा रहेको छ । यसमा सङ्क्षिप्त रूपमा अध्ययनपत्रको उद्देश्य, पूर्वकार्यको समीक्षा, अध्ययनपत्रको औचित्य, अध्ययनपत्रको सीमाङ्कन शोधविधि, अध्ययनपत्रको रूपरेखा आदि शीर्षकहरूको परिचय दिएको छ । यसरी पहिलो परिच्छेद शोधपरिचयको रूपमा रहेको छ ।

दोस्रो परिच्छेदमा लोकगीतको परिचय, परिभाषा, लोकगीतसँग नजिकको सम्बन्ध राख्ने अन्यविधाहरू, संरचना, विशेषता आदि कुराहरूको उल्लेख गरिएको छ ।

त्यसैगरी यस अध्ययनपत्रमा तेस्रो परिच्छेदमा प्यूठान जिल्लाको बरौला गा.वि.स. को भौगोलिक अवस्थिति, भूवनोट, ऐतिहासिकता, जनसंख्या र जातिगत आधारमा ,पेशा ,धर्म आदि कुराहरूको उल्लेख गरिएको छ ।

यसै गरी यस अध्ययनपत्रको चौथो परिच्छेदमा बरौला गा.वि.स.मा प्रचलित लोकगीतहरूमध्ये बाललोकगीत भ्याउरे गीत, भजन गीत, तीजको गीत, भैलो गीत, सराएँगीत, दाइँगीत, र हैँसा गीतको सङ्कलन र सामान्य चर्चा

गरिएको छ । यसका साथै गीतहरूको अध्ययन गर्दा स्थानीय स्तरका बूढापाका युवायुवती गायक-गायिका मेला पर्वका आधारमा गरिएको छ । त्यस्तै यस अध्ययनपत्रको पाँचौँ (अन्तिम) परिच्छेदमा सारांश निष्कर्ष र भावि अनुसन्धानको लागि सुभावहरू प्रस्तुत गरिएको छ । यसरी शोधविधिका सम्पूर्ण विधिहरूको बैज्ञानिक तरिकाले प्रयोग गरि पूर्ण एवम् सङ्गठित अध्ययनपत्रका रूपमा यसको स्वरूप तयार पारिएको छ ।

५.२ निष्कर्ष

प्यूठान जिल्लाको बरौला गा.वि.स.मा. प्रचलित लोगगीतहरूले स्थानीय जनजीवनको विम्ब प्रस्तुत गरेका छन् । भाग्य, कर्म, लोकधारण, नीति, आस्था, सौता, साहु, ऋण आदिको पारिवारिक वस्तुस्थिति र त्यससँग सम्बन्धित लोकधारणा र मनोरञ्जन आदिलाई यहाँका लोकगीतहरूले चित्रण गरेका छन् ।

त्यसै गरी यहाका लोगगीतहरूमा अमानवीय पात्रहरूको विश्वासलाई पनि चित्रण गरेको पाइन्छ । नेपाली समाजका मानिसहरूको आर्थिक स्थिति कमजोर भएको हुँदा कामको खोजीमा घर छाडेर अन्यत्र जानुपर्ने स्थिति छ । त्यस्तै अनुरूप यहाँका लोकगीतहरूमा कामका खोजीमा पति लाहुरतिर गएको, साहुको ऋण बढेको, बालबच्चाको बिचल्ली भएको घटनाको चित्रण पाइन्छ ।

यहाँ सङ्कलित लोकगीतहरू सामाजिक, धार्मिक, उपदेशात्मक, भक्तिपूर्ण, मनोरञ्जनात्मक देखिएता पनि उत्साहप्रद र मनोरञ्जन दिने उद्देश्यले नै गाइँदै आएका छन् ।

५.३ भावी अनुसन्धानका निम्ति सुभाव :

प्यूठान जिल्लाको बरौला गा.वि.स. लोक साहित्यको अध्ययन र अनुसन्धान थुपै सम्भावनाहरू छन् तिनीहरूको पहिचान गरी लोकसाहित्यको क्षेत्रबाट गा.वि.स.लाई राष्ट्रिय स्तरमा चिनाउनको लागि भावी अनुसन्धानकर्ताले निम्न शीर्षकमा अनुसन्धान गर्न सक्नेछन् ।

- प्यूठान जिल्लाको बरौला गा.वि.स. मा प्रचलित लोककथाहरूको अध्ययन
- प्यूठान जिल्लाको बरौला गा.वि.स.मा प्रचलित लोकगाथाहरूको अध्ययन
- प्यूठान जिल्लाको बरौला गा.वि.स.मा प्रचलित उखान-टुक्काहरूको अध्ययन

समाप्त